

9. On activation of subversion CL Ukrainian Supreme Liberation Council [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine, fond 16, opys 14, por. 4, ark. 153-155] (2011), in *Chornovil V., Works in 10 vols., Vol. 7. Articles, speeches, interviews (March 1990 - December 1992)*, Kyiv, 1080 p. (ukr).

10. About production V. Chornovil and his accomplices samizdat journal «Ukrainskyi visnyk» [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine, fond 16, opys 14, por. 3, ark. 16-28] (2011), in *Chornovil V., Works in 10 vols., Vol. 7. Articles, speeches, interviews (March 1990 - December 1992)*, Kyiv, 1080 p. (ukr).

11. On the activities of informal associations on the territory of the USSR [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine, fond 16, opys 14, por. 7, ark. 340-343] (2011), in *Chornovil V., Works in 10 vols., Vol. 7. Articles, speeches, interviews (March 1990 - December 1992)*, Kyiv, 1080 p. (ukr).

12. On measures on localization of nationalist anti-national elements [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine, fond 16, opys 14, por. 8, ark. 131-142] (2011), in *Chornovil V., Works in 10 vols., Vol. 7. Articles, speeches, interviews (March 1990 - December 1992)*, Kyiv, 1080 p. (ukr).

13. About localization of antisocial activities of Chornovil and his accomplices [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine, fond 16, opys 14, por. 4, ark. 160-162] (2011), in *Chornovil V., Works in 10 vols., Vol. 7. Articles, speeches, interviews (March 1990 - December 1992)*, Kyiv, 1080 p. (ukr).

14. About mood in the environment Ukrainian dissidents [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine, fond 16, opys 14, por. 3, ark. 77] (2011), in *Chornovil V., Works in 10 vols., Vol. 7. Articles, speeches, interviews (March 1990 - December 1992)*, Kyiv, 1080 p. (ukr).

15. About processes in the environment nationalist people [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine, fond 71, opys 9, sprava 803, ark. 29] (2011), in *Chornovil V., Works in 10 vols., Vol. 7. Articles, speeches, interviews (March 1990 - December 1992)*, Kyiv, 1080 p. (ukr).

© Дем'янчук Віталія

Надійшла до редакції 13.04.2015

УДК 94 (477.81)

ДЕМ'ЯНЧУК ЮРІЙ,

*кандидат історичних наук, професор кафедри історії
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янука, м. Рівне*

РОСІЙСЬКИЙ КОЛАБОРАЦІОНІЗМ НА РІВНЕНЩИНІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розкрито одну з маловідомих сторінок Другої світової війни - участь російських козаків та власців у масових злочинах проти населення Рівненщини. Визначено чисельність переселенців в Україні, їхній статус, на конкретних прикладах показано безчинства, які чинили козаки та власці в західних областях України, зокрема на Рівненщині. Розглянуто заходи Української повстанської армії щодо протидії терору, з'ясовано результати агітаційної роботи серед російських колабораціоністів.

Ключові слова: Рівненщина; колабораціонізм; російські козаки; власці; терор.

Постановка проблеми. У роки Другої світової війни на Рівненщині сконцентрувалася значна кількість російських козачих підрозділів та власців, які задекларували співпрацю з німецьким окупаційним режимом та допомагали його утверджувати на підконтрольній території. Наприкінці 1943 р. за підтримки місцевої влади з особливою жорстокістю розпочалися грабунки місцевого населення російськими переселенцями, а також усе частішими ставали сутички з підрозділами Української повстанської армії (УПА), що змушує детальніше поглянути на особливості "російського колабораціонізму" в окресленому регіоні.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема російського колабораціонізму в роки Другої світової війни в радянській історіографії не могла стати предметом ґрунтовного дослідження (загалом на фронтах

Другої світової війни в складі німецьких військових формувань, за даними К. Александрова, воювало близько 400 тис. росіян [2] (за іншими даними - 600 тис.) [8]). Головна з причин - колабораціонізм не вписувався в теорію марксизму-ленінізму, яка пронизувала всі сфери життя радянського суспільства. Визнання масового співробітництва з фашистами як окупантами компроментувало весь багатонаціональний радянський народ. В останні роки все більше дослідників Другої світової війни звертають свою увагу на проблему колабораціонізму, проте на сьогодні немає спеціальних досліджень, які б висвітлювали співпрацю росіян із німецькими органами влади в регіональному розрізі.

Мета статті - охарактеризувати характер російського колабораціонізму на Рівненщині на завершальному етапі Другої світової війни.

№ 3 (135) березень-квітень 2015 р.

Виклад основного матеріалу. Разом із відступаючими гітлерівськими військами на Україну упродовж 25 січня - 20 лютого 1943 р. евакуювалась величезна кількість населення козачих регіонів півдня Росії. Загалом - 312550 осіб (козаків: донських - 23520; ставропольських - 11865; народів Північного Кавказу - 31578; калмиків - 15780) [2, с. 78]. Для управління переселенцями було створено спеціальний особливий відділ у козачих справах при Ставці ВКВ (Відділ Командування Вермахту) [2, с. 79].

Протягом весни - літа 1943 р. сформовано Першу козачу кавалерійську дивізію Вермахту [2, с. 65, 76]. Разом з іншими козачими військовими частинами вона брала участь у боях на радянсько-німецькому фронті. У Західній Україні утворено козачу пластунську бригаду із шести поліцейських батальйонів [2, с. 83]. Один із козачих штабів знаходився в м. Проскурів (нині м. Хмельницький).

27 листопада 1943 р. у Вінниці, де знаходилась ставка Гітлера, відбулася нарада за участю О. Мюллера, С. Павловта, Е. Радтке та ін. Останній повідомив про створення в перспективі Головного управління козачих військ (ГУКВ) [2, с. 83], що значно активізувало дії російських козаків у Західній Україні, зокрема на Рівненщині.

Зокрема, зі звіту невідомого українського патріота (15-30 листопада 1943 р.) довідуємося, що 15 листопада з Мізоча до Спасова приїхало понад 60 німців із кубанцями. "Стали на горбі за селом, - ідеться в документі. - Вперед вивідали, чи немає повстанців. А потім стали стріляти в село. Люди утікали, хто куди бачив. А вони прибігли у село і зачали палити клуні, котрі були зі збіжжям. Після того кинулись грабити по хатах. В деяких позабирали все з одягу. Забрали 17-16 коней, 8 возів, 1 кабана, часи, компаса і поїхали назад" [1, арк. 60].

Наступного дня з Мізоча до Здолбунева виїхало "понад 25 фір кубанців". Згодом, "коло 15 год.[ини] пограбували село. Взяли з собою одного коня і не молочену пашню. Повибивали вікна і двері у хатах. Усе побили, забрали багато майна, сало, горілку. Шукали попа с. Кунин, хотіли забрати з собою" [1, арк. 60].

Надалі грабування російськими козаками рівненських сіл та містечок не припинялося. 1 грудня 1943 р. вони приїжджали до с. Невірків за сіном [1, арк. 183], а 8 грудня того ж року у с. Михайлівка "грабували коні, корови, свині, вози і інше майно" [1, арк. 80]. Якщо взяти до уваги невелику територію, яку займає Рівненщина, ще більше вражає кількість і масовість злочинів російських козачих формувань.

17 грудня 1943 р. козаки з німецькими військовими формуваннями "окружили с. Бабин Корецького району. Пограбували село та арештували до 40 осіб. Цього ж дня окружили с. Пустомити (р-н Тучин). Люди не втікали. Здалися на ласку новітнім монголам, які зігнали нагаями всіх людей в церкву, а звідти окремо виводили чоловіків, жінок і дітей. Запроваджували до порожніх хат, де їх розстрілювали... Розстріляли в той спосіб 367 осіб... Село спалено цілком" [1, арк. 128].

"Дня 19.XII.43 р. з Межиріча німаки, нім. виступники та козаки вирушили на акцію в терен та окружили с. Даничів, - відзначено в архівних документах. - Населення було повідомлене про це, але злегковажило собі і через це частину населення німаки захопили в церкві та по домівках. Частину населення, що тікало в ліс, німаки засипали скорострільним вогнем. Внаслідок

докчого впало чимало жертв. .. Мала частина повстанців поставила їм опір, щоби населення мало змогу з села вибратись..." [1, арк. 128]. Проте в огляді подій по військовому округу зазначено, що "в той час, коли наскочили козаки на село Даничів (19.XII.43 р.) повстанці почали робити наступ, від чого козаки почали панічно відступати..." [1, арк. 129].

Справді, 1943 р. став роком різкого збільшення чисельності УПА та активізації її дій. У цей період (кінець 1943 р. - початок 1944 р.) чисельність націоналістичного підпілля сягнула близько 100 тис. осіб [6, с. 582]. Водночас 20 % від загального складу УПА становили росіяни, вірмени, грузини та представники інших національностей [3, с. 304]. В одній із листівок наголошено: "Нам допомагають боротися з більшовицьким імперіалізмом грузини, вірмени, азербайджанці, казахи, узбеки, туркмени, татари, російський трудовий народ і всі інші народи Кавказу й Азії..." [5, с. 146].

Серед повстанців були росіяни, які мали високі військові звання. Відзначимо, зокрема, генерала П. Сисоєва (колишній професор Московської військової академії і командувач 36-го корпусу Радянської армії). "Потрапивши до УПА, він представився українцем, колишнім радянським солдатом Петром Скирдою. Два роки він перебував у лавах українського опору..." , - відзначали сучасники подій [4, с. 388].

Власне, у 1943 р. на Рівненщині УПА стала головною військовою силою, яка давала відсіч окупантам та їхнім посібникам. Інших конкурентів не було, оскільки радянські партизанські загони були малочисельними, а Радянська армія ще не вступила на територію Західної України. Повстанці не тільки чинили збройний опір, але й неодноразово здійснювали спроби налагодити відносини з російськими козаками, щоб таким чином забезпечити місцеве населення від можливих погромів. "Знайте, УПА не являється бандитськими, грабницькими, розрізненими загонами, - констатували повстанці. - УПА - це ціла армія, з залізною дисципліною, з загальним керівництвом. УПА забезпечена продовольством краще німецької армії, користується батьківською любов'ю і турботою всього населення України" [1, арк. 172].

Роз'яснювальна робота приносила певні результати. В одному зі звітів рівненських повстанців відзначено, що саме козаки найбільше піддаються агітації. "Настрій німецького солдата нам важко підірвати своєю пропагандою - вона є для нього незрозумілою і недоступною, - ідеться в документі. - Найбільш податливим матеріалом для нашої пропаганди і заломленим духовно елементом є шуцмани і Кубанські козаки. Це для нас просто сезон!" [1, арк. 113].

Окремі козачі підрозділи цікавилися можливістю переходу на сторону УПА, про що відзначено в тогочасних документах. В огляді подій із терену (10-20 грудня 1943 р.) зауважено, що, зокрема, у с. Забара Корецького району розквартировано 60 козаків. Щодо добровільного переходу до УПА кажуть, що "про це мусять всі порозумітися, бо коли нас перейде тільки частина, то решту "ребят" німаки постріляють. Цікавляться на яких умовах їх приймуть до УПА та чи заберуть від них зброю" [1, арк. 308].

Проте, як свідчать подальші події, повстанці не зуміли зупинити грабунки місцевого населення російськими козаками. 21 грудня 1943 р. до с. Топча "приїхало з Даничева 130 козаків кіннотників, які мали з собою 4 фури амуніції і 10 фур награваного майна.

Козаки спалили в с. Клецькій дві вулиці (50 будинків). Повертаючись назад, спалили в с. Топчі млин, ограбили районний магазин. Палили будинки, не випускаючи навіть худоби. Вбито 90 осіб: 6 старших чоловіків та одну дитину... 3 побитих поздирали чоботи та теплу одіж" [1, арк. 173].

У цей же період на Рівненщину прибули власівці. Що спільного між ними та козаками? Можна виділити декілька спільних рис:

- 1) прихильність до гітлерівської Німеччини;
- 2) ідея відновлення Російської імперії в межах кордонів правління династії Романових;
- 3) антибільшовицька платформа;
- 4) несприйняття будь-яких національно-визвольних рухів та політичних течій;
- 5) масовий терор проти українського населення, яке знаходилось на окупованій території.

Таким чином, власівські та козацькі командири були послідовниками т. зв. "білого руху", прихильники якого відстоювали ідею "единой и неделимой России". Як і козаки, власівці розпочали грабувати місцеве населення, нищити сільськогосподарські угіддя. 21 грудня 1943 р. вони, зокрема, "заатакували с. Михайлівку (Здолбунівський район), окружили це село і вбили 18 людей, а 20 взяли живими. На другий день їх розстріляли" [1, арк. 176]. У с. Шумбарі власівці "заграбували 18 шт. свиней, около 100 шт. птиці, одіж та ін... Сильно побили шістьох селян" [1, арк. 127]. Подібні випадки - не поодинокі.

Слова одного з провідних ідеологів, керівника Головного осередку Проводу ОУН Петра Федун звучать для нас, українців, сьогодні як заповіт: "Імперіалістичні держави" завжди намагаються своє хижачство прикрити "благородними ідеями". Кожна "ідея", в основі якої лежало б яке-небудь втручання правлячої кліки одного народу у справи другого народу, не говоримо вже про збройну "допомогу", мусить бути оцінювана як імперіалістична, і проти неї треба вести рішучу боротьбу" [7, с. 104].

Демьянчук Юрий,

кандидат исторических наук, профессор кафедры истории Международного экономико-гуманитарного университета имени академика Степана Демьянчука, г. Ровно

РОССИЙСКИЙ КОЛЛАБОРАЦИОНИЗМ НА РОВЕНЩИНЕ В ГОДЫ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

В статье раскрыто одну из малоизвестных страниц Второй мировой войны - участие российских казаков и власовцев в массовых преступлениях против населения Ровенщины. Определены численность переселенцев в Украине, их статус, на конкретных примерах показаны бесчинства, которые совершали казаки и власовцы в западных областях Украины, в частности на Ровенщине. Рассмотрены меры Украинской повстанческой армии по противодействию террору, освещены результаты агитационной работы среди российских коллаборационистов.

Ключевые слова: Ровенская область; коллаборационизм; русские казаки; власовцы; террор.

Demianchuk Yuri,

Candidate of Historical Sciences, Professor of History of International University of Economics and Humanities named after Stepan Demianchuk, Rivne

RUSSIAN COLLABORATION IN RIVNE DURING THE SECOND WORLD WAR

Reveals a little-known pages of World War - participation of Russian Cossacks and Vlasov soldiers in mass crimes against the population of Rivne. Determined number of immigrants in Ukraine, their status, specific

Висновки

1. На Рівненщину в 1943 р. прибули російські козацькі підрозділи та власівці, які розпочали тероризувати місцевих українських селян, прикриваючись німецьким окупаційним режимом. Колабораціоністи вбивали селян, грабували їхні обійстя, допомагали німецькій армії тримати в покорі населення регіону. У відкриті збройну боротьбу з російськими колабораціоністами вступили підрозділи УПА, однак їм не вдалося створити дієвої системи протидії окупантам.

2. Представники УПА неодноразово здійснювали спроби налагодити відносини з російськими козаками, щоб таким чином забезпечити місцеве населення від можливих погромів. В одному зі звітів рівненських повстанців відзначено, що саме козаки найбільше піддаються агітації. Окремі козацькі підрозділи цікавилися можливістю переходу на сторону УПА, про що відзначено в тогочасних документах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Рівненської області (ДАРО), ф. Р. 30, оп. 2, спр. 33.
2. Александров К. Русские солдаты Вермахта. Герои или предатели: Сборник статей и материалов / К. Александров. - М. : Эксмо, 2005. - 752 с.
3. Гайбонюк В. Історія України. Хроніка. Події. Факти і анотації / В. Гайбонюк. - Київ-Рівне, 1997. - 415 с.
4. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В. Косик. - Париж - Нью-Йорк - Львів, 1993. - 659 с.
5. Лебедь М. УПА Українська повстанська армія. Її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за українську самостійну соборну державу / М. Лебедь. - Івано-Франківськ, 2012. - 160 с.
6. Субтельний О. Україна: Історія / Орест Субтельний. - К. : Либідь, 1993. - 720 с.
7. Федун Петро - "Полтава". Концепція Самостійної України. Том 1. Твори / [упоряд. і відп. ред. М. В. Романюк]. - Львів, 2008. - 720 с.
8. Правдюк В. Вторая мировая. День за днем 1939-1945 [Документальний фільм] [Електронний ресурс] / В. Правдюк. - Режим доступу : <http://serialu.net/vtoraja-mirovaja-vojnaden-za-dnem1939-1945/>.

examples shown atrocities perpetrated by the Cossacks and Vlasov soldiers in the western regions of Ukraine, including Rivne region. Measures considered Ukrainian Insurgent Army against terror campaign results found work among Russian collaborators.

Keywords: Rivne; collaboration; Russian Cossacks; Vlasov soldiers; terror.

REFERENCES

1. State Archives of Rivne region, fond R.30, opys 2, sprava 33 (ukr).
2. Aleksandrov K. (2005), Russian soldiers of the Wehrmacht. The heroes or traitors, Eksmo, Moscow, 752 p. (rus).
3. Haiboniuk V. (1997), History of Ukraine. Chronicle. Events. Facts and annotations, Kyiv-Rivne, 415 p. (ukr).
4. Kosyk V. (1993), Ukraine and Germany in World War II, Paris - New York - Lviv, 659 p. (ukr).
5. Lebed M. (2012), UPA Ukrainian Insurgent Army. Its genesis, growth and action in the liberation struggle of Ukrainian people for Ukrainian Independent State, Ivano-Frankivsk, 160 p. (ukr).
6. Subtelnyi O. (1993), Ukraine: History, Lybid, Kyiv, 720 p. (ukr).
7. Romaniuk M. V., [compiler, ed.] (2008), Fedun Petro - «Poltava». The concept of independent Ukraine. Volume 1. Works, Lviv, 720 p. (ukr).
8. Pravdiuk V. (2005), World War II. Day after day, 1939-1945 [Documentary], available at: <http://serialu.net/vtoraja-mirovaja-vojnaden-za-dnem1939-1945/> (ukr).

© Дем'янчук Юрій

Надійшла до редакції 31.03.2015

УДК 94(477+4-15):355.233 "1914/1920"

ЗАДУНАЙСЬКИЙ ВАДИМ,

доктор історичних наук, професор, професор кафедри світової історії нового і новітнього часу Українського католицького університету, м. Львів

ПОРІВНЯННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СТРУКТУРИ ТА БОЙОВОЇ ПІДГОТОВКИ КУБАНСЬКИХ ПЛАСТУНІВ І ПОЛЬСЬКИХ ПІХОТИНЦІВ (ПОЧАТОК ХХ ст.)*

У статті проведено порівняння основ військової структури та бойової підготовки піхотинців Війська Польського і Кубанського козацтва в роки Першої світової війни для перевірки гіпотези про подібність структури та бойового навчання цих збройних формувань, що представляли різні сторони військового конфлікту. Засвідчено певну тенденцію до уніфікації піхотних формувань відповідно до нових реалій військових конфліктів. При цьому автор відзначає деяку перевагу військово-прикладного вишколу козаків, які триваліший час готувались до військової служби й мали безперервні традиції військово-прикладного навчання воєнізованої спільноти.

Представлена стаття розкриває лише один з аспектів військової історії Східної Європи початку ХХ ст. й має на меті увести в науковий обіг нові дані та висновки про розвиток військової системи Європи тих часів.

Ключові слова: Кубанське козацтво; Військо Польське; піхота; батальйон; рота; бойова підготовка.

Постановка проблеми та стан її вивчення. В історії військових формувань Європи початку ХХ ст. важливе місце займає розвиток піхоти, що відіграла значну роль у військових діях не лише під час Першої світової війни, але й в умовах громадянських та міждержавних збройних конфліктів на постімперських просторах Східної Європи в 1917-1920-х рр. Усе це стосується кубанських козаків-пластунів і польських піхотинців.

При цьому кубанські пластунни в умовах революційних зрушень стали важливою основою як білогвардійсь-

кої збройної потуги, так і короткочасного існування Кубанської Армії в якості Збройних Сил республіки "Кубанський Край". Щодо польських піхотинців, то вони стали основою "Легіонів Польських" і Війська Польського - Збройних сил відновленої Речі Посполитої. За таких умов цікаво порівняти особливості військової структури та бойової підготовки цих формувань у 1914-1920 рр., що сприятиме розумінню розвитку військової системи Європи тих часів.

Отже, з'ясування змісту військової структури та бо-

* Badanie przeprowadzono dzięki pomocy Kasy im. J.Mianowskiego (Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej)